

Referanser: MKR 19/24

Arkivsak: 21/01221-29

Rapport fra utvalg for Kirken i møte med jødedom og jøder – oppfølging (2. gangs behandling)

Sammendrag

Mellomkirkelig råd (MKR) og Bispemøtet (BM) for Den norske kirke oppnevnte i 2021 et utvalg som fikk i oppgave å utrede nettopp teologiske og praktiske perspektiver på Den norske kirkes relasjon til jøder og jødedom. Utvalget leverte utredningen til MKR og BM fredag 5. april 2024:

- [Mandat for utvalget](#) (Ligger også som vedlegg til slutt i selve utredningen – se under).
- Utredningen kan leses her: [Den norske kirke i møte med jødedom og jøder](#)

Mellomkirkelig råd førstegangsbehandlet utredningen «Den norske kirke i møte med jødedom og jøder – En kritisk gjennomgang med vekt på historiske, teologiske og menneskerettslige perspektiver» på sitt møte 6. mai 2024. Bispemøtet og MKR arrangerte i fellesskap et internseminar 14. mai om utredningen. Både førstegangsbehandling og internseminaret hadde hovedfokus på tema og funn som kommer frem i utredningen.

Nå ved andre gangs behandling vil fokuset i større grad enn det det var i mai være på utredningens anbefalinger og hvordan disse blir fulgt opp av Mellomkirkelig råd og Bispemøtet (ansvarsfordeling og koordinering), og Den norske kirke forøvrig.

I førstegangsbehandlingen ble også utredningen sett i sammenheng med:

1. Den norske kirkes overordnede behandling av minoriteter og urfolk og fremtidige unnskyldninger og forsoningstiltak som følge av funn som er gjort blant annet i Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport (samer, kvener/norskfinner og skogfinner) og gjennom videre behandling og oppfølging av tatere/romani i forlengelse av NOU 2015: 7 Assimilering og

motstand (Bispemøtet).

2. Forberedelse til KM-saken om rasisme (og antisemittisme) i 2026.

I denne sammenheng vil det også være behov for å vurdere både kortsiktige og langsiktige tiltak, utfordringer i dagens situasjon og ressursbehov knyttet til alle tiltakene i tiden fremover.

Kort om anbefalingene:

Utvalget ble i sitt mandat bedt om å «... foreslå konkrete anbefalinger, tiltak eller andre oppfølginger for Den norske kirke», ved oppdragsgiverne Mellomkirkelig råd og Bispemøtet.

De samlede anbefalingene (kapittel 13 i utredningen) er tematisk inndelt i fem kategorier med til sammen 20 underpunkter:

1. Mer kunnskap
2. Kamp mot antisemittisme og stereotypisering
3. Oppgjør med erstatningsteologi, karikering og usynliggjøring⁷
4. Teologisk nytenkning
5. Mer dialog

Kategoriene legger føringer for oppfølgingsarbeidet med konkrete tiltak både i Mellomkirkelig råd og i Bispemøtet. Det skal også sies at flere av anbefalingene faller inn under og understreker betydningen av eksisterende arbeid i både MKR og BM.

I den følgende saksfremstillingen er anbefalingene gjengitt i sin helhet. Etter hver av de fem hovedoverskriftene på anbefalingene gis en kort:

- Overordnet kommentar til anbefalingene
- Konkrete oppfølgingspunkter/tiltak som har blitt gjort
- Planlagte oppfølgingspunkter/tiltak
- Refleksjon om ytterligere (langsiktige) oppfølgingspunkter/tiltak.

Hele utredningen, inkludert anbefalingene, er omfattende og berører områder for hele Den norske kirke og kirkens rolle i samfunnet. Det betyr at et stort antall både kirkelige og ikke-kirkelige organisasjoner, læresteder og institusjoner er relevante aktører i oppfølgingsarbeidet. Som oppdragsgivere og mottagere av utredningen har MKR og BM et særlig ansvar for å invitere til samarbeid om oppfølging av anbefalinger og kjennskap til utredningens funn.

Rådet inviteres til å lese anbefalingene og gjennomgå den nåværende og fremtidige tiltakslisten og komme med konkrete innspill til oppfølgingspunkter/tiltaksliste ut over det som allerede er kommet i førstegangsbehandlingen og som nevnes i listene nedenfor. Rådet bes også se på tiltak i en større helhet for kirkelige tiltak og tenke inn praktiske og økonomiske muligheter og begrensninger for tiltakene.

Foreløpig er det laget et felles internt arbeidsdokument med en matrise for MKR og BM med de ulike anbefalingene med forslag til konkrete tiltak og fordeling og/eller samarbeid om oppgaver. Dokumentet er stadig i utvikling og endres fortløpende

etter blant annet innspill fra Bispemøtets og Mellomkirkelig råds representanter. Slike innspill vil det gis rom for i rådet med jevne mellomrom.

Forslag til vedtak

Mellomkirkelig råd har etter samtale om saken følgende vedtak i sin 2. gangs behandling:

- Rådet tar saksfremlegget til orientering, og ber om at de momenter som kom frem i samtalen blir tatt med i det videre arbeidet med utvalgets anbefalinger. Dette gjelder særlig:
 -
 -
- Rådet ber om at det i samarbeid med Bispemøtet legges fram en helhetlig plan for skolering av kirkelig ansatte og frivillige for de neste tre årene, og peke på aktuelle samarbeidspartnere i dette arbeidet.
- Rådet ber om at utredningen gjøres lett tilgjengelig for kirkelig ansatte og frivillige, og at annet relevant materiell – f.eks. i tilknytning til markering av deportasjonsdagen 27. november hvert år – utvikles til bruk i menigheter, prostier og bispedømmer.
- Rådet vil vektlegge betydningen av at oppfølgingen av anbefalingene fra utvalget sees i sammenheng med annet relevant arbeid på feltet. Rådet ønsker skisser for arbeidet med Sannhets- og forsoningskommisjonen og kirkemøtesak om rasisme med tydelige koblinger til oppfølgingen av utredningen.
- Rådet ønsker et symposium med relevante kirkelige miljøer som er i kontakt med jøder og jødiske miljøer i Norge, for å diskutere en kirkelig oppfølging av utredningen og dialogen med jøder og jødiske miljøer i tiden fremover. Relevante jødiske miljøer informeres om symposiet og innholdet av det.
- Rådet legger vekt på oppfølging, kontakt og dialog med Det Mosaiske Trossamfund gjennom de fora og nettverk som finnes og med åpen invitasjon til å gjenoppta, utvide eller utforske slike dialoger.
- Rådet oppfordrer lokale dialoger, kirkelige dialogsentre og kirkelige institusjoner over hele landet og særlig i Oslo, Trondheim og Bergen med organiserte jødiske foreninger/trossamfunn, til å gjøre det samme.

Saksorientering

Bakgrunn

Utvalget ga anbefalinger til Den norske kirke v. oppdragsgiverne Bispemøtet og Mellomkirkelig råd på følgende felt (med fullstendig tekst fra utvalgets utredning tatt med i det følgende. Nummerering er tillagt i dette saksdokumentet).

Oppfølgingspunkter kommenteres etter hver overskrift:

- Overordnet om anbefalingene og oppfølging,
- Iverksatte tiltak,
- Planlagte tiltak og
- Refleksjoner om oppfølging/utfordring til rådet om innspill.

Eventuelle økonomiske konsekvenser nevnes til slutt under hver overskrift og overordnet til slutt i saksdokumentet.

1. Mer kunnskap:

- Den norske kirkes ledere, ansatte, tillitsvalgte og medlemmer trenger økt kunnskap om jødedom, jødisk liv og kultur, historien til norske jøder og jødisk-kristne relasjoner. Den norske kirke bør ta initiativ til at disse perspektivene blir en integrert del i etterutdanningsprogram for kirkelig ansatte og i utdanningen av kirkelige medarbeidere.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør oppfordre bispedømmer og lokalkirker til å søke kunnskap om jødisk historie og liv i sine respektive lokale/regionale sammenhenger.
- Den norske kirkes ledere og ansatte trenger mer kunnskap om Den norske kirkes antijødiske historie og om hvordan denne er en utfordring også for jødisk-kristne relasjoner i dag. Bispemøtet har ikke tatt et tilstrekkelig oppgjør med at antijødiske holdninger preget store deler av kirken i mellomkrigstiden. Utvalget oppfordrer Den norske kirke, i samarbeid med relevante fagmiljøer, til ytterligere forskning på sin historie overfor jøder.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør foreta en kvalitativ undersøkelse av alle sine uttalelser og medieutspill om Israel og Palestina for å få bedre kunnskap om hvordan de kommuniserer om denne konflikten.

Mer kunnskap og kompetanse om jøder, jødisk liv og kultur og vår egen anti-jødiske historie (mm.) i Den norske kirke er en gjennomgående anbefaling fra utvalget. Dette krever en bred og langsiktig oppfølging i samarbeid med et bredt spekter av aktører både i og utenfor kirken. For rådet og sekretariatet blir det viktig å identifisere samarbeidspartnere og iverksette tiltak sammen med dem.

Iverksatte tiltak:

- *BM har i samarbeid med Det teologiske fakultet, UiO utviklet et kurs som for kirkelig ansatte i 2025. Dette er en oppfølging av et «pilotkurs» i regi av MKR og BM (i samarbeid med HL-senteret) fra våren 2022 om vår relasjon til jøder og jødedom.*

Planlagte tiltak:

Bispemøtet planlegger en uttalelse med et «...oppgjør med at antijødiske holdninger [som] preget store deler av kirken i mellomkrigstiden», slik anbefalingene legger opp til.

Refleksjoner om oppfølging:

- Hele feltet om kunnskap fordrer et tett samarbeid med flere miljøer tilknyttet Den norske kirke. For MKRs sin del er det i første rekke viktig å samarbeide tett med Teologisk nemnd om disse spørsmålene.*
- De to siste kulepunktene ovenfor knytter seg til utvidet forståelse av vår egen historie. Utredningen har selv en ganske omfattende gjennomgang av blant annet uttalelser fra både MKR og BM om relevante tema (særlig om Israel/Palestina), som legger godt grunnlag for videre forskning på feltet. Dersom en grundigere gjennomgang skal gjøres krever det omfattende gjennomgang av f.eks. medieutspill, pressedekning og annet som ikke verken MKR eller BM kan gjøre. Hvordan en eventuell oppfølging kan gjennomføres er derfor usikkert. Rådet oppfordres til å reflektere over dette punktet.*

2. Kamp mot antisemittisme og stereotypisering

- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør styrke dialogen med jøder i og utenfor Norge – og andre tros- og livssynsminoriteter – og samarbeide med relevante kompetansemiljøer om hvordan kirken best kan bidra til å identifisere og bekjempe antisemittiske holdninger og ytringer som en del av et større antirasistisk arbeid.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd må ta ansvar for at det bygges et bedre forsvarsverk mot antisemittiske troper og holdninger i Den norske kirke. Det trengs mer bevissthet i Den norske kirke om hvordan antijødiske forestillinger kommer til uttrykk i språklige fremstillinger av konflikten mellom Israel og Palestina.
- Aktører i Den norske kirke bør i kommunikasjonen om Israel-Palestinakonflikten unngå bruk av religiøse symboler og bibelske metaforer, som lett kan aktivere gamle antijødiske forestillinger fra kirkens historie. Utvalget anbefaler at kirkelig kritikk av okkupasjonen og menneskerettighetsbrudd i denne konflikten først og fremst artikuleres i et menneskerettslig og allment språk.
- Bispemøtet, Mellomkirkelig råd og andre aktører i Den norske kirke bør styrke bevisstheten om hvordan et sterkt engasjement i Israel-Palestinakonflikten kan skape blindsoner relatert til ensidige fremstillinger og fiendebilder.
- Utvalget anbefaler at Den norske kirke innfører deportasjonsdagen 26. november som en egen dag i kirkeåret med liturgiske elementer, tekstrekker og ressurser. Den norske kirkes menigheter bør oppfordres til å markere dagen i gudstjenester og ta initiativ til eller delta på lokale markeringer i samarbeid med kommuner, historielag og andre aktører.

De fire første kulepunktene arbeides det med – også i forkant av utredningen – på flere områder. For MKR er det viktig å bruke kunnskapene som fremkommer i utredningen aktivt som videre drivkraft i dette arbeidet. Israel-Palestina-spørsmål er med dagens situasjon mer betent enn noensinne, og legger allerede et økt press på alle aktører, inkludert kirken, om varsomhet og besinnelse i språkbruk.

Samtidig som et sterkt engasjement og dialogrelasjoner skal ivaretas og tillit opprettholdes i en svært vanskelig tid.

MKR's dialog med Det Mosaiske Trossamfund har vært og er krevende, men kan kanskje få økt gjennomslag blant annet gjennom oppfølging av utredningen. Her vil MKR fortsette å gi tydelig uttrykk for ønsket om å være en åpen og ærlig dialogpartner som ønsker å skape trygge rammer for alle miljøer i norsk sammenheng. Det er også viktig å være i kontakt med bredden av jødiske miljøer i alle deler av landet.

Iverksatte tiltak:

- Møtevirkosomhet og kontakter med jødiske (og andre) miljøer og personer i etterkant av utredningen og som en oppfølging av situasjonen i Israel og Palestina. Dette gjelder både for MKR's og BM's del. Dette inkluderer personlige kontakter med enkeltpersoner og ledelsen i Det Mosaiske Trossamfund (DMT).*
- Deltagelse på arrangementer (f.eks. Arendalsuka) og seminar på MF 20. august sammen med enkeltpersoner fra jødiske miljøer og fra DMT. Felles deltagelse på dialogmøte på Oslo rådhus 24. juni 2024.*
- Oppfølging av kontakten med DMT om en del II «kollokvie» om antisemittisme (første ble avholdt 7. juni 2023).*
- Invitasjoner til kontakt og fagformidling om jødisk liv, tolkningstradisjon osv. fra DMT til samlinger i organer i Den norske kirke (senest i Bispemøtet om forståelsen av Salmenes bok fra hhv. jødisk og kristen tradisjon).*
- Bispemøtet, MKR og fagmiljøer i Kirkerådet har begynt å utvikle ressursmateriale for markering av deportasjonsdagen (27. november) i landets kirker.*
- Bispemøtet vurderer på sitt møte i høst forslaget om å markere deportasjonsdagen fast i kirkeåret.*
- Arbeidet med Strategi for Mellomkirkelig råds arbeid med Israel-Palestina kommer inn under dette punktet. Her har alle underutvalg (KISP, MRU, TN) i MKR kommet med innspill og kommentarer til utkast til ny plan.*

Planlagte tiltak:

- Mulighet for felles gjennomgang av utredningen med sentrale personer i DMT's ledelse.*
- Sammen med DMT og Oslo katolske bispedømme (OKB) opprette en felles plattform som medlemmer i International Council of Christians and Jews (ICCJ). Pr. i dag er DMT det norske medlemmet på «vegne» av de DMT, OKB og MKR, Dnk (det var noen år først MKR, deretter av praktiske grunner DMT). ICCJ krever egentlig en felles plattform av kristne og jøder som medlemmer.*

Refleksjoner om oppfølging:

- *De jødiske miljøer i Norge er små og har begrenset med ressurser sammenlignet med MKR og Den norske kirke. I tillegg har vår viktigste dialogpartner nasjonalt, Det Mosaiske Trossamfund, uttrykt manglende tillit til særlig MKR, hovedsakelig grunnet kirkens engasjement i Israel og Palestina og hvordan dette engasjementet har kommet til uttrykk. Kontaktgruppen har ikke hatt møter siden januar 2016, og selv om vi har mange møtepunkter og samarbeider på flere felt, er det ønskelig med en gjenopptagelse av den formaliserte dialogen. I tiden etter 7. oktober 2023 er presset på jødiske miljøer i Norge forsterket. For MKR og BM er det viktig å uttrykke solidaritet med de jødiske miljøene i denne situasjonen og ta tiden til hjelp for å (re-)etablere kontaktsteder og møtepunkter. Å bygge dialogiske relasjoner krever gjensidig og felles innsats og vilje.*

3. Oppgjør med erstatningsteologi, karikering og usynliggjøring

- Det gjenstår fortsatt et stort arbeid i kirken med å kartlegge, analysere og konfrontere praksiser som bygger på og viderefører erstatningsteologiske motiver og tankefigurer. Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør utarbeide en handlingsplan for hvordan forkynnelse, trosopplæring og kirkemusikk i Den norske kirke i dag ikke skal bidra til stereotypisering, karikering og usynliggjøring av jøder og jødisk tradisjon.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør sørge for at det utvikles homiletisk ressursmaterieell som bidrar til større bevissthet om problematiske bibeltekster og bibelfortolkninger når det gjelder teologi om jøder, og som kan stimulere til gode måter å tolke slike bibeltekster på i dag.
- Bispemøtet og Kirkerådet bør bidra til økt forståelse for Det gamle testamentets betydning for kristen teologi i dag og legge til rette for at Det gamle testamentet benyttes mer regelmessig i gudstjenesteliv, forkynnelse og bibelformidling. Dette bør bli en integrert del i Den norske kirkes etterutdanningsprogram for kirkelig ansatte og i utdanningen av kirkelige medarbeidere.

Mye av anliggendet her faller også inn under temafeltet «Økt kunnskap». Her er det avgjørende – igjen gjennom blant annet Teologisk Nemnd – å samarbeide med utdanningsinstitusjoner og andre aktører i kirken.

Iverksatte tiltak:

- *Et samarbeid mellom BM/MKR og BUT-seksjonen i Kirkerådet om trosopplæringstiltak i Den norske kirke er satt i gang.*
- *I 2023 ble «Samklang. Det gamle testamentet i Den norske kirkes prekener» utgitt med bidrag fra gammeltestamentlige fagmiljøer i Norge, og med støtte fra Kirkerådet.*

Planlagte tiltak:

- *MKR og Kirkerådet er i kontakt med andre aktuelle fagmiljøer, blant annet tidsskriftene Luthersk Kirketidende og Nytt Norsk Kirkeblad, om oppfølging av disse anbefalingene.*

Refleksjoner om oppfølging:

- *Konkrete tiltak som øket kunnskap og refleksjon om disse anbefalingene er viktige, men samtidig må kirken tenke langsiktig, sammen med lærestedene og kunnskapsformidlere om kristen tro og tradisjon, om hvordan vi forankrer og sikrer dette over tid. På denne måten kan kirken bidra til at fastgrodde forestillinger gradvis kan korrigeres over tid.*

4. Teologisk nytenkning:

- *Det er behov for mer teologisk arbeid om hva kirkens jødiske røtter, Det gamle testamentet og Det nye testamentets jødiske kontekst betyr for kirken i dag. Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør etterlyse eller selv initiere mer arbeid om kristen selvforståelse i møte med jødedom og jøder. Kirken bør i større grad enn tidligere utforske bekræftelses- og utvidelsesmodeller knyttet til forholdet mellom jødisk og kristen tradisjon og samtidig ivareta respekten for det som er særegent jødisk.*
- *Bispemøtet bør bidra til at det utvikles ressurser som gir prester og ansatte i kirkelig undervisning frimodighet og trygghet til å formidle en sunn eskatologi, som en motvekt til apokalyptiske og dispensasjonalistiske tilnærminger.*
- *Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør styrke kontakten med jesustroende jøder. Møter med jesustroende jøder og deres teologiske tenkning vil både kunne berike og utfordre tradisjonelle teologiske forestillinger.*

Anbefalingene her er krevende og spennende, og har kanskje så langt kommet noe i «skyggen» av kritikk og utfordringer til kirken på andre felt (et fint unntak her er Halvor Nordhaugs kommentar i Vårt Land 16. september 2024).

Særlig Bispemøtet vil, som læreorgan i kirken, måtte ta en lederrolle i oppfølgingen av dette – i tett samarbeid med MKR og TN. Utredningens funn og anbefalinger er spennende og åpner for langtrekkende samtaler i kirken om teologiske grunnposisjoner som ofte tas for gitt. Mange av disse knytter seg til kirkens lange historie med å utvikle teologi i negativ kontrast til det jødiske. Hva innebærer dette for teologisk posisjon til «den andre» i utvidet forstand?

Iverksatte tiltak:

- *Forholdet til misjon, slik det drøftes i utredningen, har allerede vært oppe til diskusjon i fagdag med Samarbeid menighet og misjon (SMM). Håpet er at slike samtaler vil fortsette også i tiden fremover.*
- *MKR har hatt kontakt og samtaler med Den norske Israelsmisjon, både gjennom SMM og bilateralt, om oppfølging av utredningen. Denne kontakten vil fortsette.*

- *DNIIs arbeid i Israel, både i Jaffa og Jerusalem gjennom Casparisenteret, ble besøkt av MKRs representant på COCOP-møtet i mai i 2024 (samarbeidsmøtet for kirkelige partnere til Den evangelisk-lutherske kirke i Jordan og Det hellige land). Oppfølging av denne direkte kontakten med jesustroende jødiske miljøer i Israel var en del av samtalene med de ansatte i Jaffa og i Jerusalem.*

Planlagte tiltak:

- *Kontakt med DNI er allerede godt innarbeidet i SMM, men fordypes og spisses bilateralt i lys av utredningen. Særlig spørsmålet om kontakt med jesustroende miljøer i Israel blir en viktig del av disse samtalene. Oppfølging kan innebære reiser til Israel, i tillegg til fast reisevirksomhet til Israel og Palestina, de kommende årene.*

Refleksjoner om oppfølging:

- *De teologiske spørsmålene bør også drøftes med våre palestinske samarbeidspartnere og venner i ELCJHL, slik at Den norske kirke kan få et bredt og kontekstueilt bilde av de utfordringer som ligger i anbefalingene. I tillegg er det miljøer i og utenfor Norge som arbeider med teologiske modeller som utfordrer våre «gamle» oppfatninger av f.eks. eskatologi. I Norge er det naturlig å peke på erfaringer fra samisk kirkeliv og teologi, samt erfaringer fra andre minoritetsmiljøer.*

5. Mer dialog:

- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd oppfordres til å styrke dialogen med de jødiske trossamfunnene i Norge. Å bygge gode relasjoner bør prioriteres.
- Kirken må fortsette sitt menneskerettslige arbeid for jøders trosfrihet i Norge både i egen regi og gjennom Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn.
- Mellomkirkelig råd bør initiere en evaluering av dialogarbeidet som allerede har foregått mellom jødiske miljøer og Den norske kirke i Oslo og Trondheim for å få et bedre kunnskapsgrunnlag for arbeidet fremover.
- Mellomkirkelig råd oppfordres til å inkludere mer teologisk-orienterte samtaler og dialoger med jødiske miljøer, inkludert samtaler om bibelske tekster.
- Bispemøtet og Mellomkirkelig råd bør styrke relasjonen til International Council of Christians and Jews (ICCJ) og fortsette dialogen om henholdsvis jødisk og kristen selvforståelse, både i Norge og internasjonalt.
- Mellomkirkelig råd oppfordres til dialog med jøder, muslimer og kristne – både i Norge og internasjonalt – om ulike måter å forstå sionisme på. Rådet oppfordres også til dialog med norske jøder og muslimer om hvordan man best kan snakke om og engasjere seg i Israel-Palestina-konflikten uten å bidra til rasisme, stereotypisering og hat.

«Mer dialog» peker i stor grad på våre dialogrelasjoner med jøder i Norge og andre tros- og livssynssamfunn gjennom f.eks. STL. Her fordrer oppfølgingen at våre dialogpartnere er villige til å utvide og/eller fordype dialogene. Dette er langsiktig arbeid – og i dagens situasjon – noe MKR er nødt til å tenke langsiktig om. Utvalgets påpeking sier noe om behovet for ressurser på feltet.

I tillegg sier anbefalingene noe om økt kunnskap også på felt som rasisme, stereotypisering og hat. Dette er store og krevende fagfelt – i likhet med arbeid med dialog – og spørsmålet er om stillingsressurser til tilgjengelige på det nåværende tidspunkt – og hvordan slik kompetanse kan og eventuelt bør sees på helhetlig og i sammenheng med f.eks. kompetanse innenfor felt som nasjonale minoriteter og urfolk, migrasjon, flyktninger og menneskerettigheter, osv.?

Iverksatte tiltak:

- Kontinuerlig dialog med ledelsen i DMT om møtepunkter og samarbeid og oppfølging av anbefalingene. Oppfølging gjennom andre dialogkanaler som f.eks. STL, både nasjonalt og lokalt.

Planlagte tiltak:

- MKR ønsker å arrangere del II av kollokvien om antisemittisme med DMT (ble utsatt fra den 9. november 2023).
- Symposium med kirkelige dialogmiljøer som er i kontakt med jødiske miljøer i Norge om eksisterende dialogarbeid og hvordan slikt dialogarbeid kan utvikles i tiden fremover. Relevante jødiske miljøer informeres om symposiet og innholdet av det.
- Samtaler gjennom kontaktgruppene med Islamsk Råd Norge og Muslimsk Dialognettverk om oppfølging av det siste punktet.
- Innlede samtaler med Oslo katolske bispedømme og DMT om felles plattform for deltagelse i ICCJ.

Refleksjoner om oppfølging:

- Hvordan skal MKR evaluere egen dialogaktivitet med jødiske miljøer i Norge? Dette spørsmålet har noe av samme konsekvenser som spørsmålet om MKRs og BMs uttalelser om Israel/Palestina. Hvem kan gjøre dette (oppdragsforskning) på en uhildet måte? Og finnes det ressurser til en slik type oppdragsforskning. Nye runder med blant annet læringsinstitusjonene i Den norske kirke bør gjennomføres (blant annet gjennom TN).

Økonomiske/administrative konsekvenser

Foreløpig er oppfølgingspunkter knyttet til personalmessige ressurser. Kan dekkes av ordinære budsjetter, men en grundig oppfølging vil medføre en del utgifter til samlinger, økt involvering i og forpliktelse overfor internasjonale organer som *International Conference of Christians and Jews* (ICCJ) – noe som her inkluderer deltagelse på ICCJs årlige konferanse, videre samarbeid med Den norske Israelsmisjon om kontakt med jesustroende jøder i Israel, samtaler og kontakt med palestinske trossøsken om teologiske spørsmål som reises i utredningen, osv.

Noen økte ressurser vil også gå inn i f.eks. det videre arbeidet med en kirkemøtesak om rasisme. Her er det mulig og nødvendig med synergier mellom de ulike sakene, også økonomisk.